

4. Пугачова М.В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.10 [Електронний ресурс] / М.В. Пугачова ; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2008. – 36 с. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ard/2008/08pmvdap.zip>

5. Годун В. М. Інформаційні системи і технології в статистиці [Електронний ресурс] / Годун В. М., Орленко Н. С., Сендзюк М. А. – Режим доступу : <http://www.finance-library.com.ua/article.php?book=137&article=9483>

Надійшла 14.04.2011

УДК 332

В. М. ШАВКУН

Хмельницький національний університет

ГЛОБАЛЬНА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються сутність глобальної економічної кризи та головні її прояви. Аналізуються теорії та погляди різних авторів на причини виникнення економічних криз у світі та в Україні.

In the article examined essence of global economic crisis, and its main displays. Theories and looks of different authors are analysed on reasons of origin of economic crises in the world and in Ukraine.

Ключові слова: глобальна економічна криза, причини виникнення економічних криз.

Функціонування ринкової економічної системи в умовах відкритості економіки та глобалізації неминує стикається з кризовими явищами. Одним з основних недоліків ринкової системи є те, що ринкове саморегулювання на певному етапі зумовлює циклічність економічного розвитку та економічну кризу. Головна фаза циклу Світова економічна криза 2008-2009 року не обійшла і Україну. Криза в Україні пов'язана з незавершеністю деяких важливих процесів ринкової трансформації, вузькістю внутрішнього ринку, залежністю від зовнішньої кон'юнктури, низьким рівнем економічного суверенітету в умовах високого рівня доларизації економіки, великим зовнішнім боргом, випереджальним зростанням фінансового сектора у відриві від реального, відсталою структурою економіки та її надмірною енергомісткістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням причини економічної кризи та економічних циклів присвячено багато досліджень представників різних економічних течій та шкіл. У працях класичної економічної теорії А. Сміта, Д. Рікардо, Т. Мальтуса, а також К. Маркса аналізується криза як економічна категорія, називаються причини економічної кризи перевиробництва. Представники неокласичної економічної теорії Дж. Кейнс, Ф. Мізес, С. Фішер, М.І. Туган-Барановський називають причини економічної циклічності; марксист М. Кондратьєв розкриває суть економічних циклів, називаючи їх «довгими хвилями». Серед вітчизняних економістів, які досліджували ці питання: А. Анікін, А. Гальчинський, В. Геєць, З. Луцишин, С. Мочерний, Н. Янковський та ін.

Мета дослідження. Проаналізувати сутність та причини виникнення економічної кризи ринкової економічної системи в глобальному середовищі через призму аналізу та використання зарубіжного досвіду. Показати вплив світової фінансово-економічної кризи на вітчизняну економіку та назвати головні внутрішні та зовнішні причини виникнення та поглиблення економічної кризи в Україні. З'ясувати особливості її протікання, соціально-економічні наслідки, та визначити шляхи подолання негативних економічних явищ.

Основні результати дослідження. Як відомо, при дослідженні економічного розвитку суспільства економічна циклічність розглядається як відхилення економіки від стану рівноваги. Представники класичної і неокласичної економічної теорії аналізували економічний цикл, який поділяється на чотири фази: криза (спад), депресія (застій), пожвавлення та піднесення. Криза характеризується падінням обсягів виробництва; банкрутством підприємств; зростанням безробіття та зниженням рівня доходів; потрясінням усієї банківської системи. Криза триває до встановлення рівноваги на найнижчому рівні з мінімальними обсягами виробництва та максимальними масштабами безробіття, економіка входить у фазу застою, для якої характерним є незначний попит та зростання маси вільного грошового капіталу, який сприяє відновленню виробництва. Настає фаза пожвавлення, у якій відбувається зростання виробництва і паралельно зростають доходи населення, поновлюється кредитування, зменшується безробіття. На цьому етапі економіка досягає кризового стану, створюються всі передумови переходу до останньої фази циклу – піднесення економічного розвитку, яке характеризується перевищенням стану економіки докризового рівня розвитку за рахунок зростання рівня виробництва у всіх галузях, збільшення попиту на продукцію, зростанням рівня цін, розширенням інвестування та кредитної експансії, максимальним рівнем зайнятості. Найпотужнішою фінансово-економічною кризою стала криза 1929–1933 років, яка отримала назву Велика депресія. Вона розпочалася з різкого падіння курсу акцій на Нью-Йоркській фондовій біржі у жовтні 1929 р. Ціни на акції знизились у два рази. Пізніше почала падати ціна акцій на біржах Берліна, Лондона, Парижа. Криза набула статусу світової.

Розглянемо еволюцію економічних теорій та їх представників, які досліджували причини виникнення, економічні і соціальні наслідки, та вказували на шляхи виходу з економічної кризи.

Дослідження причин і наслідків економічних криз проаналізував А. Сміт у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.), де кризи називав «перегріваними» економіки і зазначав, що такі перегриви є результатом спекулятивних дій, а саме: прикладом А. Сміт навів спробу банків залучити покупців облігацій виплатою високих відсотків, що призвело до повної втрати капіталу банками [1]. Думку А. Сміт підтримував у цей час Д. Рікардо, але він не враховував можливість кризи перевиробництва, або недоспоживання, наголошуючи на те, що на ринку можливе перевиробництво якогось одного товару, а не усіх товарів одночасно.

Поділяли погляди класиків політичної економії представники пізньої класичної політичної економії: Ж.-Б. Сей у праці «Трактат політичної економії»: (1803 р.) пояснював кризові явища в економіці диспропорціями, що виникають в процесі виробництва, обміну і споживання. Він відкидав можливість всезагальної економічної кризи.

Т. Мальтус, у свою чергу, виникнення криз пов'язував з проблемами перевиробництва продуктів і недоспоживання населення, заробітна плата якого визначалась певним прожитковим мінімумом. Допомогти процесу реалізації, на думку Т. Мальтуса, може середній клас.

Найбільш повне і чітке визначення суті економічної кризи перевиробництва зробили К. Маркс і Ф. Енгельс, які показали процес розширення і збільшення виробництва внаслідок нагромадження капіталу, і нерозвиненість ринку (реалізації) через відсутність попиту на ньому. Розширення ринків не встигало за розширенням виробництва, а тому ринки переповнювались масою нереалізованих товарів, готівка зникає із грошового обігу, кредитування припиняється, фабрики зупиняються, робітники втрачають роботу і засоби до існування. Розпочинається масове банкрутство підприємств, яке супроводжується застоєм. К. Маркс дає декілька визначень категорії «криза» у праці «Капітал», головним з яких є те, що криза – форма прояву всіх суперечностей капіталізму. Дав ґрунтовну характеристику економічній кризі і Дж.М. Кейнс у праці «Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей» (1936 р.). Під кризою він розумів економічну проблему, яку здатна врегулювати держава шляхом монетарної політики. Дж.М. Кейнс пропонував необхідність державного втручання в економіку, а також визначив першопричини кризових явищ, які полягають у схильності до заощаджень. [2]. Продовжили дослідження причин економічної кризи представники кейнсіанства у 30-х рр. XX ст., які пропонували різні шляхи виходу, одним з таких шляхів є збільшення податків – до 60% заробітної плати, іншим – збільшення емісії грошових коштів в обігу для покриття державних закупівель і т.д. Особливо детально описаний механізм економічної кризи та етапи його формування у праці Л. фон Мізеса «Причини економічної кризи» (1931 р.). Такою причиною він називає зміни у діловій активності, коли банки починають самовільно змінювати рівень природної відсоткової ставки. Зниження природної відсоткової ставки призводить до зростання попиту на кредити серед населення та підприємців. Підприємці піднімають ціни на продукти, щоб вчасно повертати кредити, а це веде до підвищення інфляції. Населення у такій ситуації починає заощаджувати кошти в іноземній валюті, або нерухомості, національна валюта починає знецінюватися. Уряд забороняє банкам надавати дешеві кредити, щоб уникнути негативних явищ в економіці. Отже, причиною періодичності економічних криз Л. Мізес називає маніпулювання комерційними банками природною відсотковою ставкою [3].

В умовах глобалізації економічна криза набуває всеохоплюючого характеру. Глобальна фінансова криза 2008 року – найпотужніша криза з часів великої депресії. Криза проявилась у вересні 2008 року під час банкрутства, злиття або консервації декількох великих американських фінансових фірм. Розпочавшись з банкрутства великих фінансових установ в США, вона швидко розрослась у глобальну кризу, що призвела до банкрутства декількох європейських банків, падіння різних біржових індексів та значного падіння вартості акцій та товарів по всьому світу. Криза призвела до проблем ліквідності та дерегулювання фінансових установ в США та Європі, що далі посилювало кризу ліквідності. Світова фінансова криза перетворилась у валютну кризу, викликану бажанням інвесторів перевести свої капітали у сильніші валюти, такі як євро, долар та фунт стерлінгів, спонукаючи багато національних економік шукати допомогу у Міжнародного валютного фонду. Криза була викликана іпотечною кризою та є гострою фазою фінансової кризи 2007—2008 р.р.

Глобальна економічна і фінансова криза не обійшла і Україну. Несприятливі процеси на світовому ринку товарів і капіталів негативно позначились на економіці України.

В Україні були свої причини економічної кризи, успадковані ще від колишнього СРСР. Всі причини вітчизняні економісти поділяють на три групи. До першої групи віднесли причини успадковані від СРСР, до другої – невдало проведені економічні реформи, а третьої – причини, пов'язані з трансформацією економіки України до ринку, а саме:

- наявність глибоких диспропорцій в економіці, які проявились в тому, що частка виробництва групи А (виробництво засобів виробництва) становила 70%, а групи В (предметів споживання) – 30%, в той час як у розвинутих країнах має місце обернене співвідношення; отже, економіка орієнтована не на людину, а на виробництво заради виробництва;

- значна мілітаризація економіки – 35% від ВВП;

- значне фізичне та моральне зношування основних виробничих фондів, звідки низький рівень продуктивності праці та погіршення конкурентоспроможності на світових товарних ринках;

- розрив господарських зв'язків з країнами колишнього СРСР, внаслідок чого Україна втратила ринки збуту, джерела сировини, а це, в свою чергу, привело до зупинення багатьох підприємств. Через відсутність ресурсів та комплектуючих лише 20% підприємств мали завершений технологічний цикл. Україна стала залежною від світових цін на сировинні товари та енергоносії.

Причини, пов'язані з невдалими економічними реформами в державі:

- Невдале реформування економіки, впровадження теорії вільного ринку, який функціонував в країнах Заходу ще до економічної кризи (1929-1933р.р.). Ця політика знайшла свій прояв у шоковій лібералізації цін. Автори такої політики вважали, що високі ціни стимулюватимуть виробництво, але вони не врахували того, що у 80% населення просто не було грошей. Виникла диспропорція на ринку товарів і грошей.

- Відступ реформаторів від державного регулювання економіки, тобто, невміння раціонально поєднати механізм державного регулювання з ринковими важелями, як це використовують країни Заходу.

- Кланово-номенклатурний характер роздержавлення і приватизації, внаслідок якої державна власність перейшла до невеликої кількості осіб, причому, до державного бюджету надійшли незначні кошти.

- Непродумане впровадження купоно-карбованця, який не був оформлений як валютні ресурси власної (національної) банківської системи, відповідно не мав надійного захисту. Це стало однією з причин його катастрофічного знецінення. Замість функції захисту національного ринку він став засобом його спустошення. Так, купуючи нафту в Росії по 90 дол. за 1 т наприкінці 1993 р., Україна повинна була поставити товарів приблизно на 250 дол. На впровадження купоно-карбованця Україна витратила кілька десятків мільйонів доларів [6].

- Непродумана валютна політика, через яку неможливе раціональне встановлення валютних курсів.

- Недосконале податкове законодавство, поставило у невідгдане становище товаровиробника (через непомірний податковий тягар), і у вигідне, привілейоване – посередника.

До третьої групи відносять причини, які виникли в результаті трансформації економіки України до ринку:

- відкритість економіки, яка сприяла насиченню вітчизняного ринку іноземними товарами низької якості, але дешевшими ніж товари вітчизняного виробництва, в результаті деякі галузі та підприємства не вистояли у конкурентній боротьбі;

- залежність економіки від іноземного капіталу (з другої половини 2005 року значно зросли потоки капіталу в Україну; це призвело до валютних дисбалансів, підвищення рівня інфляції, що погіршило цінову конкурентоспроможність економіки; зростання дефіциту платіжного балансу та зовнішнього боргу; вже на сьогодні зовнішній борг України становить 82% від ВВП);

- відставання надійної кредитно-банківської системи, внаслідок чого комерційні банки отримують стократні прибутки, наживаючись від конвертованості валюти;

- масовий відплив капіталу за кордон в офшорні зони (щорічно 5-6 млрд. дол. США, що в сукупності складає 25-30 млрд. дол.) і т.д. [6].

Вище названі та ще багато інших зовнішньоекономічних причин поглиблюють економічну кризу та її соціальні наслідки, такі як інфляція, зростання цін на енергоресурси, товари народного споживання, продукти харчування; зростання безробіття, збільшення еміграції, особливо молодого працездатного населення з України.

Висновки. З метою подолання негативних явищ в економіці та створення сприятливих умов, які б спонукали її до швидкого виходу з кризи, держава повинна запровадити ряд стратегічних програм, насамперед, програми інвестиційного розвитку, спрямовані на стимулювання розвитку вітчизняного виробництва; платоспроможного попиту населення; розвитку малого і середнього бізнесу, що, в свою чергу, сприятиме зайнятості населення; впровадження ресурсозберігаючих технологій, що призведе до зниження витрат виробництва продукції; відновлення надання пільгових кредитів населенню та підприємцям; стимулювання розвитку аграрного сектору, особливо його головної галузі – сільського господарства і т.д.

В умовах економічної кризи, яка охопила реальний і фінансовий сектори економіки, держава повинна використати всі наявні інструменти для відновлення довіри до грошової одиниці, кредитно-банківської системи, довіри між учасниками ринку. Система фінансових інститутів повинна забезпечити макроекономічні пропорції між споживанням, заощадженням та інвестиціями.

Література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М. : ЭКСМО, 2007. – 332 с.
2. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей / Кейнс Дж. М. – К. : Знання, 1998, – 210 с.

3. Мизес Л. Экономический кризи и его причины / Мизес Л. – СПб. : Либроком, 2003. – 224 с.
4. Бобиль В. Аналіз причин сучасної економічної кризи в Україні / В. Бобиль // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 79-84.
5. Буковинський А. Шляхи подолання економічної кризи в Україні / А. Буковинський, Т. Унтковська // Економічна теорія. Науковий журнал. – 2009. – № 2. – С. 47-60.
6. Кондратчук К.С. Сущность и причины кризисных проявлений в мировой экономической системе. / К.С. Кондратчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С.57-63.
7. http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,257/id,11323/
8. http://revolution.allbest.ru/economy/00133791_0.html

Надійшла 06.04.2011